

УДК 346.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.64>

ОБ'ЄКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ

Омаров У.М.,
аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Омаров У.М. Об'єкти економічної політики держави: інструментальна господарсько-правова трансформація.

У статті досліджено об'єкти національної політики держави як ключові елементи формування та реалізації стратегічних цілей соціально-економічного розвитку. Розглянуто взаємозв'язок між економічною та господарсько-правовою політикою, акцентовано увагу на інструментальній складовій, яка виступає механізмом трансформації концептуальних засад у законодавчу політику та визначає зміст господарського законодавства. Проаналізовано основні сфери впливу держави, зокрема виробничий сектор, фінансово-кредитну систему, ринок праці, інноваційну та інвестиційну діяльність, зовнішньоекономічні відносини та соціальну сферу. Визначено роль правового забезпечення у досягненні збалансованого розвитку та підвищенні конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальних викликів. Запропоновано напрями удосконалення взаємодії економічних і правових інструментів для забезпечення ефективності державної політики.

Акцентовано увагу, що важливим напрямком державної економічної політики, враховуючи реалії сьогодення, є її безпековий аспект. Безпековий аспект економічної політики – це напрям державної політики, який забезпечує стабільність, стійкість і захист національної економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз. У сучасних умовах, коли війни, геополітичні кризи, торговельні війни та кіберзагрози стали постійною реальністю, економічна політика без безпекового компонента – приречена.

Зроблено висновок про те, що об'єкти державного регулювання економіки охоплюють національну економіку, окремі сектори та галузі виробництва, а також соціально-економічні ситуації, явища чи умови, у яких уже виникли або потенційно можуть виникнути проблеми чи труднощі.

Проведене дослідження дозволило визначити об'єкти національної політики держави як ключові сфери, на які спрямовується державне регулювання з метою досягнення стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку. Встановлено, що ефективність економічної політики безпосередньо залежить від узгодженості її концептуальних засад з господарсько-правовою політикою, оскільки саме правові механізми забезпечують реалізацію економічних рішень у практичній площині. Саме тому, лише через узгодження економічних і правових інструментів буде можливо підвищити ефективність державного управління, зміцнити інституційну базу та адаптувати національну економіку до умов глобалізації, технологічних змін і внутрішніх викликів.

Ключові слова: економічна політика держави, об'єкти економічної політики, національна політика, конкурентоспроможність, сталий розвиток.

Omarov U.M. Objects of economic policy of the state: instrumental economic and legal transformation.

The article examines the objects of the state's national policy as key elements of the formation and implementation of strategic goals of socio-economic development. Considered the relationships between economic and legal policy with emphasis on the instrumental component which acts as a mechanism for transforming conceptual principles into legislative policy and determines the content of economic legislation. Analyzed the main spheres of state influence in particular the production sector, the financial and credit system, the labor market, innovation and investment activities, foreign economic relations and the social sphere. Determined the role of legal support in achieving balanced development and increasing the competitiveness of the national economy in the face of global challenges. Proposed directions for improving the interaction of economic and legal instruments to ensure the effectiveness of state policy.

Emphasized that an important direction of state economic policy taking into account the realities of today its security aspect. The security aspect of economic policy it is a direction of state policy that ensures stability, resilience and protection of the national economy from internal and external threats. Today's, when wars, geopolitical crises, trade wars, and cyber threats have become a constant reality, economic policy without a security component is doomed.

Concluded that the objects of state regulation of the economy cover the national economy, individual sectors and industries as well as socio-economic situations, phenomena or conditions in which problems or difficulties have already arisen or may potentially arise.

Conducted research allowed us to identify the objects of the state's national policy as key areas to which state regulation is directed in order to achieve strategic priorities of socio-economic development. It was established that the effectiveness of economic policy directly depends on the consistency of its conceptual principles with economic and legal policy, since it is legal mechanisms that ensure the implementation of economic decisions in the practical plane. That is why only through the coordination of economic and legal instruments will it be possible to increase the efficiency of public administration, strengthen the institutional framework and adapt the national economy to the conditions of globalization, technological changes and internal challenges.

Key words: economic policy of the state, objects of economic policy, national policy, competitiveness, sustainable development.

Постановка проблеми. Беручи до уваги, що економічна політика держави є формою реалізації державної влади шляхом виконання відповідних функцій в сфері економіки, така політика реалізується шляхом створення відповідних інституцій, з метою досягнення кількісних та якісних показників економічної системи держави.

В теорії права об'єктом виступають певні суспільні відносини, на які спрямована діяльність суб'єкта. Виходячи з цього, об'єктами економічної політики держави виступають економічні відносини, які складаються між державою та економічними суб'єктами. Об'єкти державного регулювання економіки охоплюють національну економіку, окремі сектори та галузі виробництва, а також соціально-економічні ситуації, явища чи умови, у яких уже виникли або потенційно можуть виникнути проблеми чи труднощі. Такі проблеми не здатні вирішитися самостійно або потребують тривалого часу для розв'язання, хоча їхнє невідкладне врегулювання є необхідним для забезпечення стабільного функціонування економіки та збереження соціальної рівноваги.

Метою дослідження є виокремлення та аналіз об'єктів економічної політики держави як засобів трансформації соціально-економічної системи держави, спрямованої на забезпечення сталого економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів національної економіки.

Стан опрацювання проблематики. Актуальність визначеної теми зумовлює інтерес багатьох науковців, що розглядали її в різних аспектах. Дослідженням об'єктів економічної політики займалися такі науковці: Д. Задихайло, С. Майстро, А. Магдич, М. Мельник, І. Назаркевич, А. Нестеренко, І. Пасінович та інші. І хоча окремі питання об'єктів економічної політики держави розглядалися вченими, проте ґрунтовного, окремого дослідження здійснено не було.

Виклад основного матеріалу. Об'єкти економічної політики держави – це національна економіка, окремі сектори, галузі та види виробництва, підприємства або їх господарські об'єднання, кластери, території окремих громад, процеси (інноваційні, інвестиційні, експортно-імпорتنі тощо). Об'єкти державної економічної політики охоплюють найважливіші складові економічного життя країни, на які спрямовується свідоме й цілеспрямоване втручання держави з метою забезпечення стабільності, сталого розвитку, ефективного функціонування економіки та досягнення суспільного добробуту. До таких об'єктів належать передусім *економічні процеси*, зокрема динаміка економічного циклу, інфляційні коливання, темпи економічного зростання та рівень інвестиційної активності. Важливе місце займає *структура економіки*, яка включає секторальну (реальний сектор, фінансовий сектор, сфера послуг), галузеву (промисловість, сільське господарство, будівництво) та регіональну складову, що потребують державної уваги з огляду на нерівномірність розвитку та диспропорції. Отже, об'єкти економічної політики держави – це різноманітні елементи економічної діяльності, які підлягають правовому регулюванню з метою ефективного забезпечення національної економічної безпеки.

Як зазначає Д.В. Задихайло, ключовим питанням економічної політики держави в будь-якому випадку є питання економічної влади, господарсько-правового регулювання процесів її концентрації, оптимізації її розподілу і балансування в економічній системі між суб'єктами, що одноособово або сукупно представляють основні елементи такої системи [1, с. 1].

Об'єкти державної економічної політики формують цілісну систему, що охоплює як макро-, так і мікрорівень, та забезпечує комплексний вплив держави на ключові напрями економічного розвитку й соціальної стабільності [2].

Важливим напрямком державної економічної політики, враховуючи реалії сьогодення, є її безпековий аспект. Безпековий аспект економічної політики – це напрям державної політики, який забезпечує стабільність, стійкість і захист національної економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз. У сучасних умовах, коли війни, геополітичні кризи, торговельні війни та кіберзагрози стали постійною реальністю, економічна політика без безпекового компонента – приречена.

Основними складовими (об'єктами) безпекового аспекту економічної політики держави є: оборонно-промисловий комплекс; критична сировина; матеріали, обладнання, логістична безпека; інфраструктура та критичні технології; інституційна готовність.

Оборонно-промисловий комплекс (ОПК) як об'єкт економічної політики є її стратегічним напрямком, що забезпечує виробництво озброєння, військової техніки, боєприпасів й інфраструктури для потреб національної безпеки. В умовах війни чи загроз зовнішнього втручання, ОПК перетворюється у «локомотив», який є рушієм розвитку технологій, індустріалізації та засобом забезпечення робочих місць. Саме тому, він потребує комплексного підходу: від фінансування й регуляції – до стимулювання інновацій та залучення інвестицій.

Критична сировина – це ресурси, які мають стратегічне значення для розвитку економіки і національної безпеки країни. Вони використовуються в ключових галузях, таких як енергетика, виробництво техніки, оборона, інформаційні технології та інші. Ефективне правове регулювання видобутку, обробки, торгівлі та зберігання критичних ресурсів дозволяє країні не лише забезпечити свої економічні потреби, але й забезпечити стратегічну незалежність. Важливими елементами є збалансовані правові механізми та міжнародне співробітництво, які дозволяють країнам мати контроль за своїми ресурсами в умовах глобальної конкуренції.

Матеріали, обладнання, логістична безпека є ключовими складовими стабільного розвитку економіки та національної безпеки. Господарсько-правові механізми регулювання відносин, що виникають з приводу цих об'єктів зумовлені необхідністю існування актуальної нормативно-правової бази (закони про закупівлі, ліцензування і стандарти), що є необхідною умовою для сталого розвитку і забезпечення конкурентоспроможності країни. Окрім того, важливими елементами є також міжнародні угоди і координація між державними та приватними секторами.

Інфраструктура та критичні технології – це сукупність матеріальних і технічних об'єктів, які забезпечують нормальне функціонування економічної системи, державних інститутів та суспільства в цілому. Вони забезпечують стабільність національної економіки, її здатність реагувати на зовнішні і внутрішні загрози. Для ефективного управління цими елементами необхідно розвивати національну правову базу, інтегрувати інноваційні технології і забезпечити захист критичних інфраструктур від фізичних, кібернетичних і економічних загроз.

Інституційну готовність можна розглядати як сукупність факторів, які визначають ефективність та адаптивність інститутів (включаючи державні органи, підприємства, фінансові установи, судові органи, громадські організації) у відповідь на економічні, політичні, соціальні й технологічні зміни. Це не лише здатність організацій діяти у межах національних законів, а й готовність адаптуватися до нових викликів і забезпечувати економічний розвиток.

Таким чином, безпековий аспект економічної політики як один із її напрямків має надзвичайно важливе та актуальне значення. Як напрямок, у цілому, він реалізовується через окремі об'єкти, які виникають у певних господарсько-правових відносинах між чітко визначеними суб'єктами і є сутністю економічної політики держави, однією з економічних функцій і, як зазначає Д.В. Задихайло, має забезпечувати конституційний економічний порядок, економічну багатоманітність та конкурентність, економічне народовладдя та суверенітет держави [1, с. 9].

Важливо наголосити на тому, що положення економічної політики держави мають бути обов'язково трансформовані в засоби її господарсько-правової політики. Це є необхідною умовою ефективності модернізації господарського законодавства і самих відносин господарювання, а отже, й ефективності функціонування національної економіки [4, с. 142].

Ще одним важливим інструментом державного впливу на розвиток національної економіки є структурні трансформації та відповідна структурна політика. Дослідження свідчать, що економічне зростання суттєво залежить від якості економічної політики, яку проводить держава. До ключових факторів, що визначають її ефективність, належать обсяги державних витрат, політична стабільність і демократичність режиму, рівень економічної свободи та ефективність захисту прав приватної власності [4, с. 5]. В умовах трансформаційної економіки державна економічна політика водночас набуває структурного характеру, оскільки охоплює зміни в усіх ланках економічної системи.

В українському законодавстві термін «структурна політика» не має чіткого визначення, часто трактується вузько – як промислова політика. Такий підхід не враховує того, що структурні зміни відбуваються в усіх секторах економіки та мають вирішальний вплив на динаміку її розвитку.

У науковій літературі існує кілька груп підходів до тлумачення змісту структурної політики. Один із підходів розглядає її як інструмент адаптації національного господарства до умов глобалізації. У цьому контексті структурна політика спрямована на прискорення технологічних, соціальних та економічних змін, підвищення мобільності капіталу, інформації та ресурсів, а також на просторову перебудову економічної діяльності [5, с. 132-133].

Інший підхід трактує структурну політику як комплекс заходів державного впливу на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічних функцій держави, зокрема у сфері економічної безпеки. Така політика розглядається як один із ключових елементів реалізації довгострокової стратегії розвитку на основі раціонального використання ресурсного потенціалу, прогнозування динаміки внутрішніх і зовнішніх ринків та формування ефективної структури національної економіки [6].

Ще один підхід зосереджується на ідеологічному та методологічному аспектах структурної політики. У цьому випадку вона розглядається як інструмент, що відображає концепцію державної участі в економіці, а також як система науково-обґрунтованих методів і практичних заходів, спрямованих на оптимізацію внутрішніх економічних пропорцій, розвиток пріоритетних секторів і забезпечення ефективної сукупної пропозиції [7, с. 134].

Узагальнюючи зазначені підходи, можна зробити висновок, що структурна політика найчастіше розглядається як система цілеспрямованих дій держави, спрямованих на вдосконалення структури економіки шляхом перерозподілу ресурсів, оновлення виробничих фондів, формування сприятливого інвестиційного середовища та стимулювання інноваційної діяльності. Така політика відіграє важливу роль у забезпеченні сталого економічного зростання, підвищенні конкурентоспроможності національної економіки та зміцненні її адаптивного потенціалу [8, с. 73].

Окремим напрямом державної економічної політики є вплив на фінансову систему країни. У юридичній науці для її характеристики використовуються поняття «державне управління фінансами», «управління в галузі фінансів і кредиту», «фінансове управління», що акцентують увагу на управлінському аспекті державної фінансової діяльності, зокрема – на організації руху грошових потоків.

Державне регулювання у сфері фінансів охоплює як нормотворчу й контрольно-наглядову діяльність, так і застосування економічних інструментів впливу. У сучасних умовах правові заходи доповнюються оперативними економічними рішеннями, спрямованими на стабілізацію фінансової системи. Це зумовлює зростання ролі фінансово-правових механізмів у системі державного управління, що забезпечують правове врегулювання інструментів і методів розподілу фінансових ресурсів для досягнення стратегічних цілей.

Одним із важливих об'єктів державної економічної політики є регулювання економічної конкуренції, яка визначає ефективність функціонування ринкових відносин. При формуванні конкурентного середовища, в якому реалізуються економічні інтереси суб'єктів господарювання, важливо враховувати не лише економічні, а й правові механізми регуляторного впливу. Як зазначено в літературі, державна політика у сфері регулювання економічних процесів є ключовим інструментом підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що є умовою її сталого розвитку [9].

Втручання держави в конкурентне середовище зумовлене також тим, що ринкова конкуренція, поряд із позитивними ефектами, має й деструктивні риси – зокрема, зловживання монополієм становисем або недобросовісні практики. У такому випадку держава змушена реалізовувати політику, спрямовану на збереження конкурентного середовища, захист слабших його учасників і забезпечення чесної ринкової гри [10].

Таким чином, державна економічна політика у сфері конкуренції виконує функцію узгодження протилежних інтересів учасників ринку, стимулюючи внутрішній розвиток економіки через конкурентну динаміку [11].

Одним із ключових об'єктів економічної політики держави є зовнішньоекономічна діяльність, розвиток і регулювання якої є пріоритетом для забезпечення провідних позицій України на світових ринках високотехнологічних товарів і послуг, сприяння експорту, досягнення глобальної конкурентоспроможності, а також інтеграції в глобальну транспортну систему через реалізацію транзитного потенціалу [12].

Економічна політика держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності передбачає систему заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, спрямованих на удосконалення відносин суб'єктів господарювання та створення сприятливих умов для розвитку експорту-імпорту. Це поєднує як прямий законодавчий вплив на зовнішньоекономічну діяльність, так і застосування економічних інструментів, зокрема податкових та митних важелів [13].

Механізми державної економічної політики в цій сфері включають комплекс економічних і правових методів, які стимулюють, координують і регламентують діяльність суб'єктів зовнішньоекономічних відносин, забезпечуючи їх ефективність і гнучкість. Особливо важливою є диверсифікація зовнішньоторговельних зв'язків з метою зменшення залежності національної економіки від монополієвих постачальників стратегічних товарів [14].

Таким чином, ефективна економічна політика держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності є необхідною для забезпечення сталого розвитку національної економіки, підтримки експорту та інтеграції України у світову економіку [15].

Інституційне середовище на певній території, разом із соціально-економічними процесами, формує загальний економічний простір і є його основним фактором. Воно багаторівневе та взаємопов'язане між різними рівнями – національним, регіональним і підприємницьким, що впливає на діяльність господарюючих суб'єктів. В економічній політиці держави інституційне середовище виступає одним із ключових об'єктів, оскільки встановлює «правила гри» для економічних суб'єктів і визначає рамки функціонування економічних процесів, одночасно зазнаючи їхнього впливу. Збалансування цих взаємодій відбувається в процесі розвитку економічного простору.

Таким чином, економічна політика держави у сфері інституційного середовища є важливим інструментом формування сталого розвитку як національного, так і регіонального рівнів [16].

Отже, економічна політика держави є ключовим інструментом реалізації державної влади в сфері економіки, що спрямована на забезпечення стабільності та сталого розвитку країни. Вона охоплює широкий спектр об'єктів, включаючи економічні процеси, структуру економіки, фінансову систему, ринок праці, конкуренцію, зовнішньоекономічну діяльність, інституційне середовище, розвиток людського капіталу, охорону навколишнього природного середовища тощо.

Державне втручання необхідне для подолання проблем, які не можуть вирішитися самостійно або в короткий термін, та для підтримки соціальної рівноваги. Антициклічне регулювання дозволяє пом'якшувати негативні наслідки економічних криз і сприяє відновленню економіки. Структурна політика держави спрямована на оптимізацію внутрішньоекономічних пропорцій і підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Особливе місце у державній політиці посідає фінансова система, яка забезпечує ефективне управління бюджетними і кредитними ресурсами. Ринок праці регулюється комплексом методів з метою забезпечення зайнятості і підвищення якості трудового потенціалу. Економічна конкуренція підтримується державою для створення збалансованого і справедливого ринкового середовища.

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити об'єкти національної політики держави як ключові сфери, на які спрямовується державне регулювання з метою досягнення стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку. Встановлено, що ефективність економічної політики безпосередньо залежить від узгодженості її концептуальних засад з господарсько-правовою політикою, оскільки саме правові механізми забезпечують реалізацію економічних рішень у практичній площині. Інструментальна складова виступає визначальним чинником трансформації стратегічних орієнтирів у законодавчі акти, що формують реальний зміст господарського законодавства.

Окремо слід зазначити, що економічні аспекти функціонування політики держави як об'єкт, трансформуються в окремі напрямки господарської діяльності, її види та сектори національної економіки, окремі території тощо. Саме правова формалізація таких об'єктів і дає можливість у подальшому визначати коло відповідних суб'єктів організаційно-господарських повноважень, визначати ефективні засоби правового впливу на ці об'єкти, тобто правовий механізм реалізації економічної політики та досягнення її завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Задихайло Д.В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2013. 38 с.
2. Майстро С. Теоретико-методологічні засади реалізації державної економічної політики. *Теорія та практика державного управління*. 2013. № 2 (41). С. 1–7. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Tpdu_2013_2_23.
3. Задихайло Д.В. Державна економічна політика та завдання правового регулювання. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер.: Економічна теорія та право. 2014. № 1. С. 138–147.
4. Швецова Н. Механізми антициклічного регулювання економічних систем на макро- та мега рівнях. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4 (24). С. 369–380. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/2960>.
5. Магдич А.С. Демократизація і економічне зростання: теоретичний аспект. *Академічний огляд Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля*. 2016. № 2 (45). С. 5–13.
6. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012. 568 с.
7. Крихтін Є.І. Соціальна політика та економічна безпека. Донецьк: Каштан, 2004. 336 с.
8. Назаркевич І. Державне регулювання структурних змін в економіці України: монографія. Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2020. 356 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/11/Monohrafiia_Nazarkevych.pdf.

9. Нестеренко А.С. Фінансово-правовий механізм забезпечення функціонування фінансової системи України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/137>.
10. Шишка Р.Б., Джумагельдієва Г.Д. Державний регуляторний вплив на відносини конкуренції в Україні. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/viewFile/8224/9835>.
11. Бакай В.Й. Конкурентоспроможність підприємства. URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.asp?M=k1311&T=02&lng=1&st=0.
12. Гаран О.В. Сучасне розуміння державного регулювання конкуренції в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2018. Т. 23, № 2 (33). С. 45–55. URL: [https://doi.org/10.18524/2304-1587.2018.2\(33\).146767](https://doi.org/10.18524/2304-1587.2018.2(33).146767).
13. Машков А.О. Стратегічні напрямки державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в умовах інноваційного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_11_15.
14. Стеценко Ж.В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Економічний Вісник НТУУ «КПІ»*. 2010. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/145>.
15. Платонова І.О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 125–129.
16. Міщенко Д., Міщенко Л. Теоретичні засади механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.2.6>.